

1.03 kratki znanstveni prispevek

UDK 347.236:63:908 (497.4 Snežnik)

Prejeto: 20. 5. 2004

Jože Maček

akad., zasl. prof., dr. agronomskih, dr. ekonomskih, dr. zgodovinskih znanosti
Jerančičeva ulica 12, SI-1210 Ljubljana-Šentvid

Prizadevanja podložnikov gospostva Snežnik za pridobitev prave lastnine nad lazi ali ogradami v osemdesetih letih 19. stoletja

IZVLEČEK

Na gospostvu Snežnik je bilo nesorazmerno veliko lazov ali ograd, ki so jih imeli podložniki v dednem zakupu do zemljiške odveze. Prevedba v kupnopravna zemljišča pa ni bila izvedena. V osemdesetih letih 19. stoletja so si prejšnji podložniki začeli prizadevati za pridobitev prave lastnine, kar jim je uspelo. Obstajali so pa tudi še lazi, ki so nastali pozneje in so jih želeli koristniki pridobiti s pravnim naslovom priposestvanja, kar pa jim ni uspelo.

KLJUČNE BESEDE

lazi, ograde, dedni zakup, zemljiška odveza, prevedba v kupno pravo, novejši lazi, priposestvanje, Snežnik, agrarna zgodovina

SUMMARY

EFFORTS OF FORMER BONDMEN OF THE SNEŽNIK ESTATE FOR THE ACQUIREMENT OF RIGHFUL OWNERSHIP OVER CLEARED WOODLAND IN THE EIGHTIES OF THE 19. CENTURY

On the Snežnik estate there were unusually numerous cleared woodlands under the law title of hereditary tenancy until land release. The transference of this cleared woodlands into the rightful ownership of the bondmen was never carried out. In the eighties of the 19. century the former bondmen started procedure to acquire these lands iunto their ownership. This efforts were successful. The bondmen tried to get rightful ownership also over other cleared woodlands of younger origin, this time through long duration tenancy. These efforts never succeeded.

KEY WORDS

Estate, bondmen, cleared woodland, hereditary tenancy, land release, transference of cleared woodland, rightful ownership, long duration tenancy, agrarian history

Uvod

V sedanjem času, ko se kmetijska zemljišča množično zaraščajo in tudi sicer v bolj odročnih krajih nimajo nobene prave vrednosti več, si skoraj ne moremo predstavljati, kaj so tudi sicer pogosto sorazmerno malovredna zemljišča, kakor so bili lazi, ograde, rovti ali novine, še pred dobrimi sto-petdesetimi leti pomenila za preživetje ljudi na podeželju. Kmetije so namreč pogosto imele premalo obdelovalnih zemljišč in so jim bili lazi (na snežniškem gospostvu sta tudi v nemških dopisih, ki jih je le-to pisalo oblastnim organom ali prejšnjim podložnikom, bila vedno navedena slovenska izraza lazi in ograde) pomembno dopolnilo. Neobdelani ali slabo zaraščeni kakovostno slab svet je bil od nekdaj prepuščen krajevnim običajem, pri čemer so gospostva ponekod od časa do časa zaradi njegove manjše donosnosti pri svojih zahtevah bolj popustila kakor pri hubni posesti.¹ Omenjene laze so zemljiška gospostva dovolila izkrciti v svojih sklenjenih gozdnih kompleksih (da so bili v njih kakor nekake enklave) ali ob njihovem robu svojim podložnikom ali tudi podložnikom sosednjih gospostev proti plačilu dogovorjenih (trajnih) dajatev v naravi ali v denarju. Večkrat pa so si zlasti podružniki in druge najnižje podeželske družbene plasti izkrcile laze tudi brez dovoljenja zemljiških gospostev. To je seveda vodilo do zelo zapletenih sporov. Na snežniškem gospostvu vsaj v obravnavanem času ni navedb, da bi se na lazih kdo naseljeval. Na teh lazih, ki so bili praviloma oddaljeni od kmetij, so si podložniki ustvarili pašnike, travnike, redkeje tudi njive, neredko tudi le trebeže, ki so jih lahko le kopalili in ne orali. Pri pomanjkanju kmetijskih zemljišč so krčevine, novine, lazi, ograde ali rovti ostali glavna vrsta kmetijske zemlje, ki je še dopolnjevala hube in imela pri tem posebne lastnosti. Ta na novo pridobljena zemljišča so praviloma imela pravni status lastin (Überlandgründe) in so bila neodvisna od hube.² Pridobivanje lazov je en vidik tako imenovane rovtarske kolonizacije.

O pridobivanju in tehničnem usposabljanju lazov za kmetijsko pridelavo ter njihovi pravni problematiki je v slovenski kolonizacijski zgodovini veliko splošnih zapisov.³ Zelo malo pa je objav o tem, kako je konkretno potekal prehod posesti teh lazov ali rovtov, ki so bili praviloma v sestavu gospostvenih gozdov, v pravo last njihovih posestnikov, kakor je tudi na sploh zelo malo objav o separaciji gospostvenih gozdov in njihov delni prehod v roke prejšnjih podložnikov po zemljiški

odvezi, na račun njihovih služnostnih pravic v teh gozdovih, s katero ta vprašanja niso bila dokončno rešena.⁴

V pričujočem prispevku bosta obravnavana dva sklopa pridobivanja prave lastnine nad lazi ali ogradami na gospostvu Snežnik. Prvi sklop so lazi, ki so obstajali že od nekdaj (v spisih pogosto piše: seit unvordenklichen Zeiten) in so bili ob franciscejskem geodetskem snemanju terena in postavljanju katastrskih parcel v obdobju 1823–1826⁵ izločeni (ekscindirani) iz gospostvenih gozdov. Tem parcelam so bile pripisane ločene parcelne številke, bile so tudi v katastru pripisane tedanjim posestnikom, ki so od njih plačevali tudi državne davke – ti posestniki pa še niso bili pravi lastniki, ker pravni postopek "lastninjenja", prevedbe iz zakupnega v kupno pravo tri desetletja po zemljiški odvezi ni bil izveden. Drugi sklop pa so bili lazi ali ograde, ki so po pogosto zavestno napačnem navajanju njihovih posestnikov oz. koristnikov, glede teh lazov pa po izjavah snežniškega gospostva zakupnikov, nastali že zdavnaj, torej pred koncem dokončne vzpostavitve franciscejskega katastra, po dokazilih gospostva Snežnik pa v novejšem času, torej po vzpostavitvi omenjenega katastra. Posestniki so si namreč prizadevali pridobiti te laze v pravo last po kriterijih, ki so bili v veljavi ob zemljiški odvezi po letu 1848 (da se tretjina vrednosti zemljišča preprosto odpiše v škodo gospostva, za tretjino vrednosti prevzame obveznost plačila gospostvu država, tretjino vrednosti pa plača prevzemnik zemljišča). Še bolj bi ustrezalo koristnikom teh lazov, če bi jih pridobili s pravnim naslovom priposestvanja. S tem gospostvo Snežnik seveda ni soglašalo, ker je menilo, da so koristniki novih lazov te imeli v navadnem in ne v dednem zakupu. Prvi je spadal v navadno pogodbeno razmerje, drugi pa je spadal v domeno zemljiške odveze. Prvi zakup se mora obravnavati po zasebnem pravu, drugi zakup pa po pravu, ki je veljalo pri zemljiški odvezi. Iz tega je nastalo obsežno kompetenčno vprašanje, ali spada zadeva pod sodno ali upravno vejo oblasti.

Bistveno ozadje obeh sklopov vprašanj in poglavitni vzrok, da zlasti vprašanje lastnine nad starimi lazi ni bilo dokončno rešeno, pa so bile slabe upravne in gospodarske razmere na gospostvu Snežnik v tedanjem času, ki so jih skušali v desetletjih po zemljiški odvezi 1848 glede lazov in ograd v svoj prid izrabiti prejšnji podložniki omenjenega gospostva in tudi redki drugi koristniki omenjenih lazov. To bo razvidno iz kratkega orisa gospostvene zgodovine. Gospostvo Snežnik je bilo v lasti grofov Lichtenbergov od 1707 do 1847.

¹ Vilfan, Agrarna premoženjska razmerja, str. 445.

² Vilfan, Agrarna premoženjska razmerja, str. 426, 438.

³ Blaznik et al., Kolonizacija in populacija, str. 29–127.

⁴ Maček, Paberki, str. 129–131.

⁵ Triglav, Zemljiški kataster, str. 7.

Drobljenje dednih deležev gospostva znotraj sorodstva in slabo upravljanje, ki je šlo v prid podložnikov, sta povzročila, da ga je pet zadnjih solastnikov moralo prodati. Kupil ga je dolnjeavstrijski merkantilni in menični svetnik dr. Sigmund Karis z ženo za 400.000 goldinarjev. Kupca sta prevzela tudi na gospostvo knjižene dolgove v znesku 50.000 goldinarjev (gospostvo je torej bilo za čas še vedno prevladujočega naturalnega gospodarstva zelo zadolženo!) in se zavezala, da bosta ob podpisu pogodbe dala na račun kupnine 30.000 goldinarjev, 10.000 v gotovini, 20.000 pa v obveznicah, izplačljivih 12. aprila 1848, 15. aprila pa bosta nakazala 100.000 goldinarjev v gotovini, nakar bosta smela gospostvo prepisati na svoje ime, pod pogojem, da bo neporavnani del kupnine kot hipoteka vknjižen na gospostvo.

Kupca gospostva pa očitno nista bila kos bremenu, ki sta si ga naložila. Napovedati sta morala stečaj, nakar je bilo gospostvo prodano na dražbi 14. junija 1853. Kupil ga je knez Otto Viktor knez (večkrat imenovan tudi princ) Schönburg-Waldenburg za 800.000 goldinarjev. Za njim je gospostvo podedoval njegov tretji sin Jurij, ki mu je uspelo dokončati delo svojega očeta in konstituirati gospostvo kot fidejkomis, kar je bilo v šestdesetih letih 19. stoletja zelo težavno.⁶ Bilo je očitno mogoče le z zvezami z najvišjimi krogi na Dunaju. Prehod gospostva v fidejkomis je otežil

Portret Otta Victorja Schönburga Waldenbura, olje platno. Kopija iz leta 1891 po originalih iz prve polovice 19. stoletja (foto V. Bučić).

urejanje posestnih razmer s prejšnjimi podložniki, ker je vsakokratni fideikomisar načelno omejen pri razpolaganju s premoženjem. Dolgoročnejših pogodb sploh ne more sklepati. Schönburg je bila stara, v drugi polovici 19. stoletja kneževska in grofovsko rodovina v kraljevini Saški. Poleg obsežnih posesti v tej kraljevini je imela veliko posest tudi v Avstriji, na Bavarskem in v Prusiji.⁷

Dokončna ureditev lastnine nad lazi in ogradami, nastalimi pred leti 1820-1825

To nerešeno zadevo so začeli urejevati v osemdesetih letih v okviru splošne konsolidacije gospodarstva na gospostvu Snežnik, katerega bistveni element je bila tudi ureditev posestnih razmer s prejšnjimi podložniki. Gospostvo je želelo tudi intenzivirati gospodarjenje z gozdom. Urediti je želelo služnostne pravice prejšnjih podložnikov do gospostvenih gozdov s tako imenovano separacijo gozdov, ko je podložnikom za odpoved služnostnim pravicam dodelilo določene površine gozdov v trajno last. V tej zvezi je začelo odpovedovati zakup novih lazov in ograd, nastalih po letu 1825, tedanjim posestnikom, oz. po mnenju gospostva tedanjim zakupnikom. To je te zakupnike seveda razburilo, kajti želeli so, da bi te laze in ograde ohranili naprej in jih dobili v trajno last na način zemljiške odveze. Začelo se je pravdanje. Pri urejevanju oz. pravdanju za nove laze se je izkazalo, da prava lastninska pravica tudi na starih lazih še ni bila urejena. Gospostvo je lastninsko pravico nad novimi lazi osporavalo z dejstvom, da je stare laze že ob osnovanju katastra preneslo na njihove koristnike in jim pri zemljiški odvezi priznalo status dednih zakupnikov, iz česar je sledil status zemljišč kot kupnopравnih, za nove laze pa tega ni moglo, ker jih tedaj še ni bilo. Zakaj se lastninsko vprašanje ni dokončno rešilo kmalu po zemljiški odvezi, iz arhivskega gradiva ni razvidno. Poglavitni vzrok je bil najbrž v slabem upravljanju gospostva, ki ni poskrbelo, da bi se sicer priznane pravice prejšnjih podložnikov tudi pravno realizirale, koristniki lazov pa najbrž niso pritiskali na rešitev, ker bi se ob dokončni izvedbi seveda morali obvezati za plačilo odškodnine za prevedbo v kupnopравna zemljišča. Pri sprejemanju obveznosti pa se, kot je znano, nikomur ne mudi, kar v tem primeru velja še toliko bolj, ker snežniško gospostvo prejšnjih podložnikov pri gospodarjenju z lazi očitno ni oviralo.

Na gospostvu Snežnik so bili lazi ali ograde že od nekaj zelo razširjeni. To gospostvo je imelo 107 in 1/6 podložniških kmetij.⁸ Že ob vzpostavitvi franciscejskega katastra leta 1825 je bilo lazov v

⁶ Smole, Graščine, str. 449–451.

⁷ Brockhaus, str. 582–583.

⁸ Smole, Graščine, str. 449–451.

posesti podložnikov 362,⁹ kar pomeni, da so praktično na vsako kmetijo odpadli trije lazi. Nekaj lazov je gospostvo dajalo v zajem tudi drugim, podložnikom drugih gospostev.¹⁰ Za te laze je gospostvo priznalo dedno zakupništvo (Erbpacht), za kar se je pred zemljiško odvezo normalno plačevala dedna zakupnina (Erbpachtzins).

Sodna in upravna oblast sta se glede izvedbe pravnega postopka razhajali zaradi različnega tolmačenja obstoječih predpisov. Pravne vidike tega vprašanja moramo zaradi obsežnosti in zapletenosti pustiti v nemar. Omenimo naj le, da je Deželna vlada želela postopek prevaliti na sodišče. Kranjsko deželno sodišče ga bilo voljno izvesti, vendar so se na Dunaju odločili drugače, kar je bilo tudi pravilno, ker je pri snežniški zadevi v bistvu šlo za neizvedeno prevedbo lazov in ograd v kupnoppravna zemljišča. Za to pa je bila pristojna Deželna vlada, ki je nadaljevala nedokončano delo deželne zemljiškoodvezne komisije iz leta 1849, konkretno delo pa je opravilo okrajno glavarstvo v Ložu oz. pozneje v Logatcu. Obdelali so vzorčni primer, po katerem so nato odločali v vseh podobnih primerih. Tukaj bomo strnjeno prikazali obravnavo med fidejkomisnim gospostvom Snežnik in posestniki dednih zakupnih zemljišč iz Podgore na okrajnem glavarstvu Lož 1. julija 1882.¹¹ Snežniško gospostvo priznava posestnikom dedno zakupno razmerje nad lazi in ograda, katerih parcele so bile že ob vzpostavitvi stabilnega katastra eksindirane iz gospostvenih integralnih parcel in posestnikom katastrsko in davčno pripisane. Gospostvo jim priznava za vse večne čase prosto lastnino proti spodaj opisani odškodnini. Posestniki sprejemajo gornje na znanje in se zavezujejo za brisanje dedne zakupnine in za priznanje proste lastnine plačati obojestransko dogovorjeno odškodnino za vse v dodatnem seznamu navedene parcele.

Obojestransko je dogovorjeno, da se mora plačilo odškodnine izvršiti v desetih letnih obrokih, začeni z letom 1882 in sicer ob jurjevem (24. aprila) v roke c. k. deželnega sodišča v prid fidejkomisne in hkrati realne instance gospostva Snežnik. V primeru neizpolnjevanja dogovora o plačevanju posestniki izgubijo blagodatni ugodnih rokov in zapade pod izvršbo celotni znesek dolga. Posestniki pa so prosili, da bi smeli obroke te odškodnine vplačevati,

kakor je tudi že dotlej veljalo za siceršnja zemljiškoodvezna vplačila, pri davčnem uradu v Ložu.

Posestniki se zavezujejo svoj dolg, razen obroka ob jurjevem 1882, obrestovati s 5 odstotki do dokončnega odplačila. Odloči se, da se v seznamu navedene parcele takoj odpišejo od gospostva Snežnik pri Kranjski deželni deski, odprejo zanje zemljiškoknjžni vložki v ustreznih zemljiških knjigah v prid dosedanjih posestnikov. Odpis je treba izvršiti, kolikor še ni, tudi pri davčnem uradu. S tem se te parcele prevedejo iz dosedanjih zakupnočinžnih parcel v parcele v obliki lastin (Überlandgründe) in se tako tudi obravnavajo. Kakšen pomen je mogla imeti ta izrazito fevdalna pravna formulacija 34 let po zemljiški odvezi, ni jasno. Očitno je ostanek starega pojmovanja, da so bile lastine v prostem pravnem prometu, kot npr. gorskoppravna zemljišča, da zanje ni bilo nobenih omejitev pri razpolagalnih pravicah, kakršnim so bile podvržene podložne hube, ki so jih sicer uživali posestniki. S temi hubami lastine niso imele nikakršne zveze.

Gospostvu Snežnik se za varstvo terjatev iz naslova odškodnin prizna pravica intabulacije v ustreznih zemljiškoknjžnih vložkih, ki se bo brez nadaljnega izbrisala takoj po odplačilu celotne odškodnine in ustreznih obresti. Gospostvo Snežnik ne prevzame nikakršnega jamstva za pravilnost površin parcel, ki so navedene v omenjenem seznamu. Priznava le posestno stanje iz leta 1852.

Gospostvo Snežnik si pridržuje pravico, da na dosedanjih dednozakupnih lazih in ogradah, ki tvorijo enklave v gospostvenih gozdovih, zaradi dodelave in prodaje gozdnih proizvodov po potrebi gradi tudi ustrezne poti. Za površine, ki bi jih tako gospostvo odvzelo posestnikom se dogovori odškodnina 50 goldinarjev za oral.

V tem poravnalnem zapisniku ni naveden nikakršen znesek odškodnine za oral površine. Domnevamo pa lahko, da je najbrž šlo za približno 50 goldinarjev za oral, kolikor je gospostvo bilo pripravljeno povrniti posestnikom, če bi potrebovalo površine za poti. V primeru starih lazov in ograd gospostvo strun gotovo ni prenapenjalo, povsem drugače pa je bilo pri novih lazih, nastalih po letu 1825.

Zagotovo so na opisani način obravnavali vseh 362 (po viru v opombi 7–358) posestnikov starih lazov in ograd. Tu prikazani zapisnik iz obravnave in poravnave pred okrajnim glavarstvom je bil samo eden od številnih, ki jih hrani Arhiv Slovenije, ki pa jih vseh zaradi obsežnosti in enoličnosti ni kazalo pregledati. Gospostvo Snežnik je v letu 1882 sklenilo poravnave s 358 koristniki oz. posestniki lazov pod pogodbenimi pogoji, kakor so opisani zgoraj, kar je overila in potrdila Kranjska deželna vlada istega leta v spisu s št. 2759.¹² Tako

⁹ AS 33, tehn. enota 309, vsebina 608, spis Z 2214 z dne 22. marca 1882.

¹⁰ Zasebna listina: Erkenntnis der k. k. Landesregierung in Grundentlastungssachen für Krain, Z 7293, Laibach, 22. März 1889. Podpisan je deželni predsednik Winkler. Izvirnik mi je dal na vpogled odvetnik Peter Mele iz Snežnika, ki ga ima v družinski lasti.

¹¹ AS 33, tehn. enota 309, dopisa št. 7215 z dne 2. julija 1882, št. 5761/362 in Nachtrags Verhandlungsprotokoll aufgenommen in Sachen der Fideicomis Herrschaft gegen die Besitzer von Erbzinsgründen, genannt laze und ograde aus der Ortschaft Podgora.

¹² AS 33, tehn. enota 309, dopis Bezirkshauptmannschaft Laas 1. Juli 1882.

so snežniški "lazarji", sicer s tridesetletno zamudo dobili v pravo last zemljišča, na katerih so gospodarili, po njihovem izražanju že od nekdaj.

Poskus ureditve lastnine nad lazi in ogradami, ki so nastale po letu 1825

Laze in ograde so podložniki snežniškega gospostva z njegovim soglasjem krčili seveda tudi še po vzpostavitvi stabilnega katastra leta 1825. Ko je gospostvo v osemdesetih letih zaradi svojih interesov (opuščanje kmetijskih zemljišč v strnjenih gozdnih kompleksih zaradi boljšega gospodarjenja v njih, v določenem obsegu pa gotovo tudi za odprodajo) začelo odpovedovati zakup novih lazov tedanjim posestnikom oz. zakupnikom in začelo urejati pravo lastnino nad starimi lazi, so očitno tudi posestniki novih lazov poskusili na enak način pridobiti lastnino tudi nad novimi lazi. Pri tem so deloma iz nevednosti, še bolj pa verjetno iz prizadevanja za pridobitev lastne koristi trdili, da so tudi njihovi lazi že zelo stari, da so nastali še pred letom 1825. Stari lazi so namreč padli pod zemljiško odvezo, ki je bila za podložnike ugodnejša, kakor pa navadna zakupna razmerja, ki so jih sklepali po letu 1825 in tudi še po letu 1848. Očitno pa tudi navadnih zakupnih pogodb, kaj šele dednih zakupnih pogodb, niso sklepali pisno, temveč le ustno, ker pri poznejšem pravdanju zakupniki lazov in ograd niso imeli za svoje trditve nikakršnih trdnih dokazov, temveč le svoja mne-

nja in morebiti mnenja prič. Gospostvo je imelo pri tem veliko prednost, ker je vodilo poseben zapisnik lazov in ograd (Gereuthprotokoll), ki je bil sicer precej pomanjkljiv, vendar je bilo v njem vendarle zapisano ime laza, posestnik laza, kdaj je posestnik začel plačevati zakupnino, kdaj in kako se je zakupnina ob nespremenjeni velikosti laza ali ograde poviševala, kdaj so kakšen laz razširili in se je zato povišala zakupnina ipd. Z zapisnikom je gospostvo pred sodiščem oz. okrajnim glavarstvom zlahka zavrnilo vse trditve posestnikov novih lazov. V posebej slabo luč je nekaj posestnikov prišlo tudi zato, ker so imeli hkrati stare in nove laze in ograde in niso mogli razložiti, zakaj spornih lazov, če so jih imeli že pred letom 1825, niso vključili v ekscindiranje iz gospostvenih gozdnih parcel, zakaj pa so za stare laze to storili.

V bistvu so posestniki želeli doseči uvrstitev novih lazov v kategorijo dednega zakupa in plačevanje zakupnine v kategorijo činža za dedni zakup. Plačevanje zakupnine so seveda tudi zanimali, vendar pri tem niso bili uspešni, ker je imelo gospostvo preveč trdne dokaze v svojem zapisniku o lazih in ogradah. Če ne bi plačevali nikakršne zakupnine, bi se lahko oprli na inštitut priposestevanja. Če izhajamo iz dejstva, da je večina novih lazov nastala vsaj nekaj let pred zemljiško odvezo 1848, pravde pa so se začele 1879, bi bilo torej doseženih 30 let, kolikor se je zahtevalo za priposestevanje v dobri veri.

Grad Snežnik (foto: Barbara Žabota).

V začetku dva zakupnika (Anton Lipouc in Jakob Troha iz Babnega polja)¹³ nista soglašala z odpovedjo zakupa lazov in sta jih štela kot svojo last. Pozneje so se jima pridružili še drugi (Andrej Truden iz Podcerkve št. 3,¹⁴ Matija Avsec iz Šmarate št. 10,¹⁵ Janez Spech, posestni naslednik Lenarta Barage iz Kozaršč¹⁶). Gospostvo je proti njima 25. decembra 1879 naperilo tožbo (očitno vzorčno, ker je pričakovalo še več podobnih primerov, kar se je tudi zares zgodilo) na Deželnem sodišču v Ljubljani in sicer le za priznanje lastnine nad lazi. Gospostvo je kot tožeča stranka dokazovalo, da ležijo sporni lazi znotraj gospostvenih parcel kot enklave, da so te parcele nesporno v lasti gospostva in da so torej tudi lazi gospostvena last in da jih torej lahko daje ali ne daje v zakup. Navaja tudi, da sta zakupnika ali njuna posestna prednika plačevala zakupnino še v petdesetih letih. Ta dva, pozneje pa tudi vsi drugi zakupniki kot toženci, so, kakor že omenjeno, sploh osporavali plačevanje kakršne koli zakupnine in trdili, da so proti tožbenemu zahtevku zavarovani z več kakor tridesetletno pravilno in nemoteno uporabo lazov. Predlagali so tudi dokaze s pričami. Svojo lastninsko pravico nad lazi so tedanji posestniki oz. zakupniki izvajali iz dednega zakupnega razmerja, delno iz domnevne pripadnosti lazov k njihovim (podložnim) hubnim realitetam, delno pa iz njihove posesti lazov že od nekdanj (seit unvor-denklichen Zeiten). Tematika je bila kompetenčno in pravno zelo zapletena in so procesi trajali dlje časa, česar pa tu ne kaže spremljati. Za gospostvo povsem nepričakovana je bila razsodba Okrajnega sodišča v Ložu z dne 9. avgusta 1880, da se odpoved zakupa začasno ne odobri. Vendar je v kompetenčnih prerekanjih prevladalo stališče, da spadajo ti spori med zemljiškoodvezne zadeve in jih bo po pooblastilu Kranjske deželne vlade obravnavalo Okrajno glavarstvo v Ložu.

Glavarstvo je razpisalo obravnave, na katerih je zahtevalo od obeh strank trdne dokaze za svoje trditve. Gospostvo je svojo lastnino dokazovalo s katastrskimi mapami in izpisi iz deželne deske, zakupnino pa s svojim Zapisnikom o lazih. Zakupniki bi lahko dedni zakup, ki so ga uveljavljali, dokazovali s pogodbami ali dajatvenimi knjižicami (Gabenbüchel), česar seveda niso mogli. Gospostvo je nekaterim zakupnikom dokazalo, da spornih parcel sploh ni v njihovem posestnem listu, so pa seveda v ustreznem listu gospostva. Tudi z imeni

lazov so bile težave, ki bi jih bilo treba najprej odpraviti. Okrajno glavarstvo je pri obravnavah predlagalo strankam poravnavo. V primeru Janeza Specha je svetovalo poravnavo z zmerno odškodnino za prevedbo v kupno pravo, nikakor pa ne pretirano zahtevo za (übertriebenen anzuzielenden pr.) 300 goldinarjev.¹⁷ Ker na to niso pristale, je omenjeno glavarstvo sprejelo sklep,¹⁸ da ne obstaja dedno zakupno razmerje po členu 1122 Občega državlanskega zakonika¹⁹ ali kako drugo razmerje, ki ga ureja ministrska uredba z dne 12. septembra 1849 in ki obravnava izvedbo zemljiške odveze v kronovini Kranjski.²⁰ To stališče je na svoji seji dne 5. marca 1883 kot votum sprejela tudi deželna vlada z dostavkom, da se odklanja tudi nadaljnje uradno poslovanje te vlade v zadevah zemljiške odveze.²¹ Seveda je bila dovoljena pritožba na odločbo deželne vlade na notranje ministrstvo na Dunaju. To je bilo tudi storjeno, ker ni obveljalo stališče deželne vlade, da v zadevah zemljiške odveze ne bo več poslovala. Prvi del sklepa pa je seveda obveljal.

Kako se je zadeva z novimi lazi razvijala v naslednjih letih, nismo podrobneje raziskovali. Drugi posestniki so poskušali uveljavljati pravice do teh lazov in so se pravdali pri okrajnem glavarstvu še naprej. Ti posestniki so bili Valentin Špeh iz Šmarate 14, Jakob Levec iz Nadleska 33, Franc Sterle iz Kozarš 16, Jožef Benčina iz Nadleska 25, Jakob Šumrada iz Podcerkve 36, Janez Komidar iz Nadleska 29, Marija Slanc iz Kozarš 20 in Blaž Slanc iz Kozarš 37 kot koristnika istega laza, Jurij Intihar iz Pudoba 11, Janez Komidar iz Nadleska 22, Anton Palčič iz Ige vasi 10, Matija Gerl iz Kozarš 34, Mihael Truden iz Nadleska 10, Mihael Žnidaršič iz Kozarš 13, Matevž Truden iz Šmarate 18, Marija Krašovic iz Kozarš 11 in Franc Antončič iz Verha 1. Matija Gerl je iz tega sklopa izstopil, ker je sklenil z gospostvom Snežnik zakupno pogodbo za laz "pod volčinovem lazam" za pet zaporednih let od 22. avgusta 1886 do 22. avgusta 1891, za obojestransko dogovorjeno zakupnino 5 goldinarjev.²²

Deželna vlada je za gornje posestnike 22. marca 1889 na podlagi Razglasa Deželnega šefa za Kranjsko z dne 31. avgusta 1861, po Uradnem listu

¹³ AS 33, tehn. enota 309, spis Z 9338 in 9339 z dne 25. decembra 1879.

¹⁴ AS 33, tehn. enota 309, spis sodišča v Ložu Z 4535 z dne 9. avgusta 1880.

¹⁵ Isto, AS 33, tehn. enota 309, št. 7336 z dne 15. septembra 1880.

¹⁶ AS 33, tehn. enota 309, spis št. 4856 z dne 20. junija 1881.

¹⁷ AS 33, tehn. enota 309, spis deželne vlade št. 4856 z dne 20. junija 1881.

¹⁸ AS 33, tehn. enota 309, spis Okrajnega glavarstva v Logatcu št. 2578 z dne 2. marca 1883.

¹⁹ *Allgem. Bürgerl. Gesetzbuch, 1. Theil*, str. 235, člen 1122.
²⁰ *Verordnung des k. k. Ministeriums des Innern*, 12. September 1849.

²¹ AS 33, tehn. enota 309, zapisnik Deželne vlade št. 2214 z dne 5. marca 1883.

²² Erkenntnis der k. k. Landesregierung in Grundentlastungssachen für Krain, Z 7293, Laibach, 22. März 1889.

dežele Kranjske št. 3 iz leta 1861²³ in po Odloku Državnega ministrstva z dne 25. julija 1862 št. 13832 sprejela kolektivno rzsodbo, v kateri v bistvu ponavlja prejšnje stališče, da v obravnavanih primerih ne gre za dedno zakupno razmerje in v utemeljitev navaja, da so bili pri zemljiški odvezi v letih 1850–1853 številni zakupnopravni (mitni) lazi prevedeni v kupnopravne in da je zlasti od sedanjih 16 pretendentov kar 11 pridobilo svoje zakupnopravne njive in travnike (toda druge kakor so na lazih, ki so v tej obravnavi) v kupnopravne. Pomembna ugotovitev deželne vlade je bila, da lazi v obravnavi še zdaj niso izločeni iz obdajajočih jih gospostvenih parcel, so torej še zdaj njihov sestavni del. Večina teh lazov je nastala šele v novejšem času, kar so morali delno priznati tudi koristniki. Iz seznama lazov je razvidno, da se 6 lazov pojavlja po letu 1829, eden leta 1831, dva 1838, dva 1839, dva šele 1842. Le 4 lazi izvirajo iz let pred 1829. Pomemben element pri zavrnitvi dednega zakupnega razmerja je bilo tudi plačevanje zakupnin, ki ga koristniki lazov niso mogli uspešno izpodbijati. Nadaljnjih podrobnosti pri vsakem od 15 pretendentov ne kaže navajati.²⁴ Izid pravdanja za navedene koristnike lazov ni bil ugoden. Spriznati so se morali s tem, da je gospostvo polnopravni lastnik lazov in da jih lahko dobijo v nadaljnje koriščenje le z zakupi po volji gospostva. Vsekakor so po izidu omenjene rzsodbe vsaj nekateri posestni nasledniki zavrjnjenih "zakupnikov" še nekaj časa gospodarili na obravnavanih lazih. Kako dolgo in s kakim pravnim naslovom, bi bilo treba podrobneje raziskati. Še posebej zato ker je snežniško gospostvo v začetku države SHS oz. Jugoslavije kot last tujega državljanca prešlo pod sekvester in bilo gotovo vsaj delno podvrženo tudi poznejši agrarni reformi. Vsekakor pa je v teh vaseh ohranjen spomin, kako so se predniki "z grajskimi za laze borili."²⁵

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 33 – Deželna vlada v Ljubljani

ZASEBNO GRADIVO

Listina: Erkenntnis der k. k. Landesregierung in Grundentlastungssachen für Krain, Z 7293, Laibach, 22. März 1889. Podpisan je deželni predsednik Winkler. Izvirnik je na vpogled posredoval odvetnik Peter Mele iz Snežnika, ki ga ima v družinski lasti.

Pismo odvetnika Petra Meleta avtorju z dne 5. maja 2004.

LITERATURA

Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie. 1. Theil. Wien, 1814.

Blaznik, Pavel, Bogo Grafenauer, Milko Kos, Fran Zwitter: Kolonizacija in populacija. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek, Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1970.

Brockhaus' Konversations-Lexikon, 14. Auflage, 14. Band. Leipzig, Berlin und Wien, 1898.

Maček, Jože: Paberki k zgodovini opatijskega gospostva Kostanjevica. *Vekov tek : Kostanjevica na Krki 1252–2002 : zbornik ob 750-letnici prve listinske omembe mesta* (ur. Andrej Smrekar). Kostanjevica na Krki : 2003, str. 123–131.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1982.

Triglav, Joc: *Zemljiški kataster na Slovenskem – nekoč in danes*. Maribor : Društvo geodetov severovzhodne Slovenije, 2003.

Verordnung des k. k. Ministeriums des Innern, 12. September 1849.

Vilfan, Sergij: Agrarna premoženjska razmerja. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. II. zvezek, Družbena razmerja in gibanja*, Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980.

Ukazi ces. kralj. deželnih gosposk za vojvodstvo krajnsko. Leto 1861, II. del, Ljubljana 14. septembra 1861, št. 3, 6–8.

²³ Razglas c. k. poglavarja krajnske dežele od 31. avgusta 1861 zastran izročitve zemljiškoknjžnega ustanova deželnemu odboru in zastran delitve dosedanjih opravil c. k. ravnateljstva zemljišno-odveznega ustanova za kranjsko deželo. Ukazi ces. kralj. deželnih gosposk za vojvodstvo krajnsko. Leto 1861, II. del, Ljubljana 14. septembra 1861, št. 3, 6–8.

²⁴ Erkenntnis der k. k. Landesregierung in Grundentlastungssachen für Krain, Z 7293, Laibach, 22. März 1889.

²⁵ Pismo odvetnika Petra Meleta z dne 5. maja 2004. Za njegove informacije se zahvaljujem.

ZUSAMMENFASSUNG

Bestrebungen der ehemaligen Untertanen der Herrschaft Snežnik um den Erwerb des kaufrechtlichen Eigentums über die Gereute in den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts

In den bergigen und ärmlichen Waldgebenden überwogen Huben und später Bauernhöfe mit geringem Anteil des landwirtschaftlichen Bodens, der meistens nicht ausreichte um eine normale Bauernfamilie ernähren zu können. Da waren Gereute, die die Grundherrschaften den Untertanen erlaubten auf schlechteren Böden in den Waldkomplexen (als Enklaven) oder an deren Rändern anzulegen, sehr willkommen. So war es auch auf der Herrschaft Snežnik (Schneeberg) in Notranjsko (Innerkrain) wo unverhältnismäßig viele Gereute verbreitet waren. Nach ihrem Alter müssen zwei Typen unterschieden werden. Der ältere zahlenmäßig weit überwiegende Typ, der schon vor der Einführung des stabilen Katasters in den Jahren 1823–1826 bestand, wobei die Gereute aus dem herrschaftlichen Land ausgeschieden, mit besonderen Parzellennummern versehen und in die Katastralbögen der Untertanen eingetragen wurden. Das bedeutet, dass die Untertanen auch Staatssteuern davon bezahlten. Bei der Grundentlastung nach 1849 gewährte die Herrschaft wegen entsprechender Grundentlastungsvorschriften den Untertanen über diese Gereute ohne weiteres den günstigen rechtlichen Status der Erbpacht. Der neuere Typ umfasste verhältnismäßig wenige Gereute, die erst nach 1825 angelegt wurden.

Die Herrschaft Snežnik war in prekärer wirtschaftlichen Lage und wechselte in den Jahren

von 1847 bis 1853 drei Besitzer bzw. Eigentümer. Die offenbar schlechte Verwaltung führte in drei Jahrzehnten nicht die durch Grundentlastung vorgeschriebene Verkaufrechtung der Gereute durch. In den achtziger Jahren entschloß sich die Herrschaft zur besseren Waldwirtschaft und kündigte den damaligen Nutznießern die weitere Nutzung der Gereute des neueren Typs. Die widersetzten sich und strengten einige Gerichtsprozesse an. Hierbei zeigte sich daß auch die Verkaufrechtung der Gereute des älteren Typs noch nicht durchgeführt wurde. Diese wurde nun beschleunigt im beiderseitigen Einvernehmen durchgeführt. Bei der Gewährung des Eigentums über die Gereute des neueren Typs, der sich die Herrschaft entschieden widersetzte, mußten auf staatlicher Ebene zuerst Kompetenzfragen gelöst werden. Die Landesregierung von Krain meinte, dies sei eine Frage der Gerichte. Das krainerische Landgericht war willig, diese Streitfragen zu übernehmen, das musste jedoch in Wien entschieden werden. Da wurde aber die Sache der Landesregierung überantwortet, da sie auch andere ungelöste Fragen aus dem Bereich der Grundentlastung der ehemaligen krainerischen Grundentlastungskommission behandelte. Die Entscheidungen in zahlreichen Einzelverfahren die die Bezirkshauptmannschaft in Lož bzw. Logatec durchführte, vereinigte die Landesregierung in einem Gesamtverfahren, zu dessen Ende das Erkenntnis verabschiedet wurde, daß die Nutznießer der Gereute keine Erbpächter sondern gewöhnliche zeitliche Pächter seien und die Herrschaft als uneingeschränkter Eigentümer ihre Rechte auf den Gereuten ausüben kann. So konnten diese Pächter ihre vermeintlichen Rechte auf den Gereuten, z. B. durch Ersitzung *bona fide* nicht durchsetzen. Diese Gereute aber blieben anscheinend bis zu den letzten Jahrzehnten im , Besitz bzw. Nutzung der Bauern. Wie das geschah mußte weiter untersucht werden.